

AQLI ZAIF O'QUVCHILAR DIQQATI VA IDROKINING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

Abdurazaqova Durdona Xoliqul qizi

Saidaxmedova Zarnigor Dilshod qizi

*Abdulla Qodiriy nomidagi Jizzax davlat Pedagogika Univeriteti Pedagogika Psixologiya Fakulteti
(Logopediya) yo'nalishi talabasi*

Anatatsiya: Bugungi maqolamizda aqli zaif o'quvchilarni diqqati va idrokining o'ziga xos xususiyatlari hamda aqli zaif bolalar xotirasi oddiy bolalar xotirasidan sezilarli darajada farq qiladi, aqli zaif bolalarning diqqati va xotirasi haqida hamda aqli zaif bolalarda ixtiyoriy yodlash oddiy bolalarga qaraganda kechroq shakllanadi. Xarakterli xususiyat - maqsadli ravishda o'rganish va eslab qolish ma'lumotlar keltirib o'tiladi

Kalit so'zlar: Aqli zaif bolalar, ichki mantiqiy bog'lanishlar, ixtiyoriy yodlash, taqqoslash, idrok etish, konsentratsiya, inertsiya, infantilizm, . Xarakterli xususiyat – maqsadli, g'ayritabiiy rivojlanish sharoiti.

Kirish. Aqliy rivojlanishi turg'un buzilishga ega bo'lgan bolalar aqli zaif bolalar hisoblanadi. Aqli zaif bolalarda ixtiyoriy yodlash oddiy bolalarga qaraganda kechroq shakllanadi. Xarakterli xususiyat - maqsadli ravishda o'rganish va eslab qolishning mumkin emasligidir. Xotira - bu inson tomonidan turli xil ma'lumotlarni eslab qolish, saqlash, ko'paytirish va qayta ishlash jarayoni. Aqli zaif o'quvchilarning xotirasi g'ayritabiiy rivojlanish sharoitida shakllanadi va shuning uchun ham xorijiy, ham sovet psixologlari tomonidan dastlabki tadqiqotlarda qayd etilgan oddiy bolalar xotirasidan sezilarli darajada farq qiladi. L.V tadqiqotlarida. Zankova (1935), M.S. Levitin (1939), I.M. Solovyov (1940) va boshqalar Aqli zaif bolalar xotirasini tavsiflovchi ko'plab sifat xususiyatlarini aniqladilar. Qabul qilinadigan materialni yomon tushunish ular tashqi, tasodifiy belgilarni yaxshiroq eslab qolishlariga olib keladi va ichki mantiqiy bog'lanishlar ajralib turmagani uchun qiyinchilik bilan tan olinadi va esda qoladi. Ular mavhum og'zaki tushuntirishlarni ham yomon tushunadilar va eslashadi. Aqli zaif bolalarda ixtiyoriy yodlash oddiy bolalarga qaraganda kechroq shakllanadi. Xarakterli xususiyat - maqsadli ravishda o'rganish va eslab qolishning mumkin emasligidir. Hikoya oligofrenlarga ovoz chiqarib o'qilganda, ular alohida iboralarni yod olishga harakat qiladilar, lekin uning mazmuniga chuqur kirib bormaydilar. Yordamchi maktab o'quvchilarining majburiy yod olishi beixtiyor yodlashdan deyarli farq qilmaydi. Buni G.M.

Dulnev, B.I. Pinskiy tajribalari. Aqli zaif bolalar ertakni yaxshiroq eslab qolishga harakat qilib, diqqatlarini alohida iboralar va so'zlarga qaratadilar va shuning uchun ularga o'qilgan narsaning ma'nosini yanada yomonroq tushunadilar. Ular o'z e'tiborini hikoyaning syujetini yoki uning asosiy g'oyasini tushunishga qanday maqsadli yo'naltirishni bilishmaydi.^[1] Qabul qilingan ma'lumotni takrorlash hodisalar mantig'ini tushunmaslik tufayli tizimsizdir. Eng katta qiyinchiliklar og'zaki materialni takrorlash bilan bog'liq, chunki vositachi mantiqiy xotira aqli zaif odamlar uchun mavjud emas, ammo ular yaxshi rivojlangan mexanik xotiraga ega bo'lib, ular bir vaqtning o'zida yoki ketma-ket idrok etish natijasida hosil bo'lgan yagona vaqtinchalik aloqalarga asoslangan. Aqli zaif maktab yoshidagi o'quvchilarida mazmunli yodlashni rivojlantirish uchun ularni oqilona yodlash usullaridan foydalanishga o'rgatish kerak, ular quyidagilardan iborat: - Taqqoslash – ob'ektlar orasidagi o'xshashlik va farqlarni topish. - muhim narsani ajratib ko'rsatish - muhim ma'lumot va faktlarni ongli va maqsadli eslab qolish qobiliyati. - materialni alohida mantiqiy qismlarga ajratish. Insonning faollik darajasiga ko'ra diqqatning 3 turini ajratish mumkin:

- Ixtiyorsiz diqqat.
- Ixtiyoriy diqqat.
- Ixtiyoriydan so'ngi diqqat.

Aqli zaif bolalar diqqatining o'ziga xosligi anchagina faktorlarga bog'liqdir. Oliy nerv faoliyatining xususiyatlari aqli zaiflikning o'zak belgilari (nerv jarayonlarining kam harakatliligi, dominantaning zaifligi, mo'ljal olishning buzilishi) uning butun shaxsiy rivojlanishining borishida chuqur iz qoldiradi, diqqatning tahliliga olib keladi. Bu esa o'z navbatida psixik faoliyatning mazmuniga kirarkan, uning jarayoniga hamda natijasiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Xususan bu bolaning analiz va sintez jarayonlarining nisbatan yuqoriroq darajasini talab etuvchi vazifalarni bajarayotganida ayon bo'ladi. Diqqatning chalg'uvchanligi uning parisonxotirligida o'z ifodasini topadi. Bu esa diqqatning barqarorligiga batamom ziddir.^[2] Toliqish, asablarning bo'shligi, asab tizimining xoldan toyishi natijasida tashqi quzg'atuvchilarni kuchaytiruvchi chalg'uvchanlik sodir bo'ladi. Chalg'uvchanlikning oldini olish uchun ma'lum bir vaqtda faoliyat turini o'zgartirib turgan ma'kul. Agar bunday qilinmasa bolalar tormozlanish xolatiga tushib qolishib, mehnatdan chiqib ketishadi. Aqli zaif bolalarning irodaga bog'liq ishlarni har doim deyarli qoniqarsiz bajaradilar. Bu o'rinda mashhur fransuz pedagogi E.Segenning ushbu misralari e'tiborga loyiq : “Chuqur aqli zaif bola hech narsa qila olmaydi, hech narsa bilmaydi, eng kerakligi esa - u hech narsani xohlamaydi”. Demak, aqli zaif bolalardagi asosiy nuqson xohish, istakning yetishmasligidir. Shu narsa ma'lumki aqli zaif bolalar dars jarayonlarida tez charchaydilar. Bu bolalarning diqqatlari uzoq muddat biror nuqtaga, ta'limga qaratilmaydi. Shuning oqibatida bu bolalar tez-tez darsdan chalg'ib turadilar. Aqli zaif bolalarning dars vaqtlarida chalg'ib turishlari, ularning o'z xohish-istaklari bilan emas, balki

bosh miyalarida yuz bergan kasallikning natijasidir. Shu sababli yordamchi maktablarning xodimlari bunday xolatlarga to'g'ri munosabatda bo'lishlari kerak.

Xulosa: Shunday qilib, mavzu bo'yicha adabiyot manbalarining tahlili shuni ko'rsatdiki, aqli zaif bolalardagi nuqson xoxish istakning yetishmasligidir. Bu bolalar tez charchaydi uzoq muddat diqqatini biror nuqtaga ta'limga qaratmaydi. Shuning uchun bu bolalarda dars vaqtida chalg'ib turishlar o'z xoxish istaklari bilan emas balki bosh miyalarida yuz bergan kasallikning natijasidir. Aqliy zaifligi bo'lgan deyarli barcha bolalarda oddiy bolalarga nisbatan atrof-muhitga qiziqish yo'qligi yoki sezilarli darajada pasayishi, umumiy patologik inertsiya mavjud bo'lib, ular baland ovozda, asabiylashishni istisno qilmaydi. Bolada tadqiqotchilar idrok etish jarayonining yetarli darajada rivojlanmaganligini qayd etadilar. Qoidaga ko'ra, aqliy zaif bolalar asosiy nutqni faqat 4-5 yoshda o'zlashtiradilar. Nutqning grammatik tomoni kam rivojlangan. Aqli zaif bolalarning xususiyatlarini tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, ularning rivojlanishi biologik kamolotning kechikishi, aqliy infantilizm fenomeni va moslashuv qobiliyatlarining pasayishi bilan tavsiflanadi. Ruxiy bilish jarayonlarning xususiyatlari. Xotira: eslashning sekinligi; unutish tezligi; talqin qilishning noto'g'riligi; vaqti-vaqti bilan unutish; idrok etilgan materialni yuzaki, sayoz qabul qilish. Diqqat: diqqatni rivojlantirishning past darajasi; aqliy faoliyatdagi tebranishlar; tez aqliy charchash va boshqalar.

REFERENCES

1. Виноградова А.Д. Практикум по психологии умственно отсталого ребенка.,
2. Щербаков А.И. Психология личности учителя. -В сб.: Возрастная и педагогическая психология (Под ред. А.В.Петровского М., 1973.
3. Петровский А.В. Взрослая и педагогическая психология. М., 1979.,
4. Рубинштейн С.Я. Психология умственно отсталого школьника 1986., М,
5. К. Мамедов, Г. Шумаров «Психология умственно отсталых детей» Ташкент- «Учитель»- 1994г.
6. Ш.М.Амирсаидова, З.Н.Мамараджабова, Н.Абидова и др. Учебное пособие «Специальная психология» Т-2012.
7. Моьминова Л., Хамидова М. и др. «Специальная психология», Издательство Ташкент 2012г.
8. Специальная психология. Под ред. В. И. Любовский. М. 2005 г.